

ЗАПРЕЧНИ ФРОНТ НА ИЛОВИ

ЈУРИШИ У ТОМАШИЦИ И КЛОКОЧЕВЦУ

Из рејона Нове Градишке Бригада је кренула, са иретходником, заштитницом и бочним осигурањем, друмом за Пакрац. Увече је стигла у Липик и ту заноћила. Штаб бригаде успоставио је непосредну везу са Штабом дивизије и добио наређење да се наступа према Уљанику, југоисточно од Гарешнице, да се брине о томе да се непријатељу приређују изненађења и препади. Најпре је кренуо Први дивизион са јединицама Аруге личке пролетерске бригаде, да добро испитају терен, обавесте Штаб бригаде какви су услови за наступање главнине према означеном циљу. Штаб бригаде, Аруги и Трећи дивизион напустили су Липик у 8 сати, маршевали преко Клиса, Батињана, Торња и стигли у Уљаник у 14 сати, ту се разместили и законачили. Покрет Прве коњичке био је усклађен са покретом Шесте личке пролетерске дивизије, која је журила на простор Гарешнице и Поповца.

Штаб Прве армије очигледно није имао довољно података о снази и намерама непријатеља и стално је инсистирао да се офанзивно дејствује. Стога је наређено да јединице Прве армије појачају гоњење, форсирају Илову и наступају према Загребу. Немци су прозрели шта им се припрема и предузели су мере да обезбеде организовано повлачење, да избегну пресецање одступнице и опкољавање. Штаб 21. немачког брдског армијског корпуса је одлучио да успостави запречни фронт на реци Илови, заправо од јужних падина Билогоре преко Грубишног Поља, Пољане, Новске, до Јасеновца и обале Саве. Основни задатак Немаца, усташа и домобрана био је да се јединице Прве југословенске армије зауставе у напредовању и да се добије у времену за организовано повлачење према Загребу, Словенији и Аустрији. Колико је непријатељ био јак

најбоље се види из борбеног распореда његових јединица. На простору између Грубишног Поља и Томашице налазила се 369. легионарска и 1. усташко-домобранска дивизија. Од Томашице до Вуковја фронт су браниле 7. и 9. усташко-домобранска дивизија. Између Мариног Села и Јање Липе налазила се 181. немачка пешадијска дивизија. Одсек запречног фронта од Бујавице до Новог Грабовца бранила је 3. усташко-домобранска дивизија. Немачка 41. пешадијска дивизија распоредила се за одбрану и противнападе на линији од Планице до Великог Струга. На простору Јасеновца налазила се 963. тврђавска немачка бригада »Клоц«. У близини запречног фронта, у рејону Кутине, налазила се 7. СС немачка дивизија »Принц Еуген«, а 5. усташко-домобранска дивизија источно од Бјеловара. Корпусну резерву чиниле су 8. и 17. усташко-домобранска дивизија. Биле су то снаге достојне борбеног респекта, а њихови положаји били су прави ватрени и тешко освојиви бедеми.

Штаб Прве армије наредио је Петој крајишкој ударној, Шестој личкој пролетерској, Четрдесет другој и Четрдесет осмој македонској ударној дивизији да форсирају Илову и разбију непријатељски запречни фронт. Јединице Шесте личке пролетерске дивизије и Прва коњичка бригада наступале су према Гарешници, Соколовцу, Крештеловцу, Храстовцу, с намером да пређу Илову и успоставе мостобран на њеној десној обали. Штаб Прве коњичке добио је сложен задатак наређењем Штаба дивизије: да дивизиони крену, 26. априла, из Уљаника за Соколовац, да један ескадрон садејствује са јединицама Аруге личке пролетерске у нападу на упориште Томашицу, да један дивизион избије у Клокочевац и штити међупростор између борбеног распореда Шесте личке пролетерске, на своје левом, и Пете крајишке ударне дивизије на десном крилу. За напад на Томашицу одређен је Аруги ескадрон Првог дивизиона, а Први је задржан у резерви. АРУ^Г дивизион стигао је у Клокочевац, заузео положај у рејону коте 116, између десног крила Аруге личке пролетерске и левог крила Прве југословенске бригаде. Коњаници су тако рећи из покрета ступили у борбу и наишли на жесток отпор. Други ескадрон, који су смело водили командир Стево Цвркаљ и политички комесар Иван Кошић, ускладио је садејство са батаљонима Друге личке пролетерске, прешао Илову и уклонио се у непријатељско упориште. Коњаници су тежили да освоје бункере и ровове у близини сеоске цркве, да неутралишу дејство митралеза са

црквеног торња и обазриво су наступали. Усташе су вршиле противнападе да их сузбију и борба се све више распламсавала. Упоредо са коњаницима наступали су пролетери Првог батаљона Друге личке, позивали усташе да се предају, за узврат добијали погрдне псовке и запречну пушкомитраљеску и митраљеску ватру. Нешто слично дешавало се коњаницима Бури Поповићу, Крсти Божићу, Јовану Кесићу, Илији Вељковићу, Јовану Спасићу, Милисаву Јовановићу и осталима када су се приближили црквеној порти да ожежу усташе рафалима из аутомата и експлозијама ручних бомби изгоне их из јазбина. У једном двобоју Александар Поповић спречио је налет групе усташа, тројицу покосио прецизним нишањењем и опаљивањем кратких рафала, али није избегао рањавање и окрвављене руке морао је напустити стрељачки строј. Првом батаљону Друге личке пролетерске и ескадрону коњаника упућен је у помоћ Трећи батаљон да непопустљивог непријатеља боље сколише, уништавају и приморавају да се преда. Тек тада борба је достигла кулминацију, пролетери и коњаници су се утрквили у јуришању, освајању ровова, бункера и сеоских кућа. Снажни удар, посебно на шуму испред села, изненадио је усташе и приморао их да узмичу. На бојишту су оставили 20 мртвих, а десетине рањених извукли су испод убитачне ватре пролетера и коњаника и однели их у дубљу позадину. Увече је Други ескадрон препустио своје положаје Трећем батаљону Друге личке пролетерске и вратио се у састав дивизиона.

Други дивизион, ојачан одељењима тешких и лаких минобацача и тешких митраљеза Трећег дивизиона, био је изложен силовитом јуришу Немаца у рејону Клокочевца и није уступнуо. Када су увидели да коњанике не могу одбацити са достигнуте линије, немачки војници јуришали су на положаје Прве југословенске бригаде, Пете крајишке дивизије, успели се уклонити у њен борбени поредак и појачати нападе. Левокрилни батаљон Прве југословенске није издржао силину удара и почео се повлачити. Његовим узмицањем огољено је десно крило Другог дивизиона и нападачи су могли извести крилни обухват. Да се то не би догодило, Штаб дивизиона се побринуо да се придодати делови Трећег дивизиона поставе тако да убитачном минобацачком и митраљеском ватром онемогуће Немцима и усташама заобилазно наступање. Командант и политички комесар дивизиона проценили су да се нападачима може задати бочни ударац и тиме олакшати неза-

видан подожај јединица Прве југоеловенске бригаде. Командири ескадрона одабрали су прави тренутак за противнапад и сасрећеном ватром непријатељ је поколебан и заустављен у наступању у дубину борбених положаја Прве југословенске бригаде. А њој је само то било потребно да одахне од снажног притиска, да се њен левокрилни батаљон прибере и крене у јуриш. Укљештени између бочне ватре и удара у чело, принуђени да се бране борбом прса у прса, немачки војници нису издржали и трком су се повлачили на полазне положаје. У вишечасовном обрачуну убијено је 15 и рањено више непријатељских војника. Ране су задобила двојица коњаника, Живоград Јовановић и Васо Вуковић, командир вода за везу, а мртвих није било.

Тренутно преимућство морало се користити, без обзира што је непријатељ био јак и није лако попуштао. У садејству са јединицама Друге личке пролетерске и Прве југословенске бригаде, Други дивизион помагао је да се Немци протерају до села Палешника и спречавао да не продру у Клокочевац. Скоро цео дан, 27. априла, на прилазима Палешнику смењивали су се јуриши и противјуриши. Пролетери и коњаници желели су да савладају непријатељску линију одбране и тиме допринесу остваривању замисли Штаба армије да се што пре стигне у Загреб. Немци су, опет, спроводили своје и настојали да што дуже одрже запречни фронт на Илови и шире. Отуда се могу разумети њихови сулуди противнапади и противјуриши на положаје коњаника, без обзира на жртве које су подносили. Преморени борци Другог дивизиона показали су изузетну издржљивост и храброст, нарочито у подневним сатима, када се доста густ стрељачки строј нападача спустио на њихове положаје и није штедео муницију. Немци су одбијени и однели су више мртвих и рањених. Увече је уследило наређење Штаба Шесте личке дивизије Штабу Прве коњичке бригаде да све јединице повуче у Клокочевац да се одморе и припреме за гоњење противника, јер се рачунало да ће непријатељска одбрана бити сломљена. У таквој процени полазило се од чињенице да су Пета крајишка ударна и Шеста личка пролетерска дивизија форсирале Илову, успоставиле и шириле мостобран, чиме су створени погодни услови да јединице Прве армије стигну у Иванић-Град и опколе немачке, усташке, и домобранске јединице на положајима јужно од Мославачке горе. Штаб 21. немачког брдског армијског корпуса уочио је такву могућност и тежину опасности, одлучио да то осујети изненадним, енергичним противнападом на реци Илови и продором за леђа неким јединицама Прве армије.

ЖЕСТОКИ ОБРАЧУНИ У КРЕШТЕЛОВЦУ

Немачке, усташке и домобранске јединице извеле су, 28. априла у зору, добро усклађен чеони и бочни удар да би угрозиле више дивизије Прве армије и пореметиле њихове планове наступања. Из рејона Пољане јединице 7. СС немачке дивизије »Принц Еуген« извеле су жесток бочни удар, наступале према Антуновцу, Уљанику, Благородовцу, Крештеловцу, Храстовцу и Имсовцу. Истовремено су делови 7. СС и 9. усташко-домобранска дивизија наступали од Гарешнице, напали леви бок 48. македонске и освојили положаје 42. македонске ударне дивизије, продужили према Благородовцу да се споје са јединицама које су пристигле из Пољане и незадрживо залазиле у позадину Шесте личке пролетерске и Пете крајишке ударне дивизије. Удар у чело поменутих дивизија истовремено су извеле 1. усташко-домобранска и 369. легионарска дивизија. Прва коњичка бригада налазила се на краћем одмору у Клокочевцу и тренутно није била угрожена. У Штабу бригаде и штабовима дивизиона, будући да су искусни руководиоци одмах схватили шта значе истовремени чеони и бочни удари непријатељских јединица, није било спокоја и заведено је стање строге приправности. Командант бригаде успоставио је везу са командантом дивизије и питао шта да се ради. Одговорено му је да се Бригада припреми за улазак у борбу и чека борбену заповест. Изложене чеоним ударима, угрожене с бокова и позадине, Пета крајишка ударна, Шеста личка пролетерска, Четрдесет друга и Четрдесет осма македонска ударна дивизија приморане су да се повуку на леву обалу Илове и предузимају противнападе да би избегле окружење и теже губитке. Повлачење је вршено у изузетно тешким приликама, уз одбијање учесталих напада, под правим пљуском пушчаномитраљеске ватре, минобацачког и артиљеријског бомбардовања. Не левој обали Илове заузимани су нови положаји и задржавано је наступање непријатељских јединица. Далеко је теже било у позадини, у рејону Крештеловца, где су есесовци запретили да ће уништити Артиљеријску бригаду и позадинске јединице Шесте личке пролетерске дивизије. У таквој ситуацији Првој коњичкој бригади наређено је да похита у Крештеловац и прискочи у помоћ артиљерцима који су муку мучили да избегну опкољавање и извуку оруђа из угроженог рејона. Располажући оскудним подацима о непријатељу, процењујући да је ојачани батаљон есесоваца стигао у Крештело-

вац, с намером да продужи на север, у Имсовце, Штаб бригаде је одлучио да Први дивизион пресретне и напада непријатеља са југоисточне стране, Други са северозападне, а Трећи са северне стране села, из правца Имсоваца, да потпомаже ватром из минобацача и тешких митраљеза. Команданти и политички комесари дивизиона, командири и политички комесари ескадрона кратко су упознати какав задатак имају и упозорени да се непријатељ мора зауставити и одбити из Крештеловца. Одржани су кратки партијски и скојевски састанци, члановима Партије и Скоја предочено је да је ситуација тешка, да се морају несебично заложити да се непријатељ примора да одступи на полазне положаје и уништава.

На команду да се крене, коњаници су ускочили на седла и коње галопом потерали да што пре стигну Крештеловцу. На прилазима селу морали су сјახати да би избегли рафале непријатељских митраљеза и заузели полазне положаје за одлучан напад. Позади Трећег дивизиона дошао је Штаб бригаде да руководи нападом, усклађује наступање и евентуалне промене у борбеном строју. Бригада се тако распоредила да се Крештеловац нашао у ватреној потковици и непријатељ је приморан да се брани. Успостављена је веза са јединицама Артиљеријске бригаде Шесте личке пролетерске дивизије, које су се жилаво браниле и спасавале што се спасити могло да есесовцима не падне у руке. Неке багерије, у немогућности да се повуку са ватрених положаја, картечом су заустављале нападаче и прорећивале њихове редове.

Први силовити напад коњаници су извели у подне, 28. априла, с намером да есесовце избаце из села. Борци Првог дивизиона, којима су се придружили артиљерци Шесте личке дивизије, смело су наступали и присилили непријатеља да узмиче. У стрељачком строју, који је нападао са североисточне и источне стране, били су командант дивизиона Милан Борјанић, политички комесар Гојко Родић, заменик политичког комесара Буро Мандарић, секретар бригадног комитета Скоја Блаж Влах, обавештајни официр Милан Скенцић, интендант Владо Павковић, референт санитета Велимир Димитријевић, ветеринарски болничар Радован Сараловац и курири. Командант дивизиона нашао се у Првом ескадрону, на десном крилу борбеног распореда, који су предводили одважни командир Душан Булибрк, политички комесар Борће Судар и заменик политичког комесара Иван Јерковић. У команди Другог ескадрона, са смелим командиром Стевом Цвркаљом и поли-

тичким комесаром Иваном Бошићем, нашао се комесар дивизиона да заједно и умешно усклађују наиаде за борбу и јуришање изузетно расположених коњаника. Кад су дочули да имају посла са есесовцима, заправо њиховом елитном јединицом, коњаници се нису обесхрабрили нити су помишљали на узмицање. Напротив. Желели су да покажу шта умеју у борбеном обрачуна, да су храброшћу и вештином надрасли борбеног и умешног противника. У томе су се посебно издвајали, у целој Бригади, коњаници Зарије Кулић, Драгољуб Марковић, Саво Радовац, Илија Павловић, Добривоје Пантелић, Продан Јанковић, Илија Бобар, Лука Петкић, Коста Стошић, Лазар Мандић, Иван Јерковић, Милан Богдановић, Казимир Кристо, Миленко Стевановић, Момчило Јанковић, Јован Адамовић, Душан Богојевић, Жарко Бујагић, Вукосав Степановић, Добривоје Величковић, Јордан Вићентијевић, Станко Милаковић, Живадин Симић, Божидар Бурић, Љубиша Луковић, Владо Дамјановић, Момчило Скакић, Иван Босић, Лубан Босиоцић, Драгољуб Којадиновић, Живорад Бурић и остали.

Други дивизион, под командом Лазе Билића и Милорада Дракулића, заузео је положај поред поточића на северозападној страни Крештеловца и коте 116. и чекао је да есесовци наићу на цеви његовог оружја. У залеглом строју били су заменик комесара дивизиона Иван Топић, обавештајни официр Владо Малетић и референт санитета Димитрије Каталинић. На челу ескадрона, распоређени по водовима да непосредније учичу на ток борбе, били су командири Љубан Босиоцић и Момчило Скакић, политички комесари Чедомир Радвановић Козак и Буро Видојевић, њихови заменици Мирко Дамјановић, Љубомир Миленковић, Раде Баста и Петар Раонић.

Наоштрени за борбу и подршку ватром тешких и лаких минобацача и тешких митраљеза, коњаници Трећег дивизиона наткрили су северни део села, заузели погодне положаје у рејону коте 123 и 171, решени да не допусте непријатељу да се уклени у Дежановац. У стрељачком строју дивизиона били су командант Милош Јакшић, политички комесар Перо Танкосић, заменик политичког комесара Душан Иванковић, обавештајни официр Милорад Малетић, интендант Коста Анић и ветеринарски болничар Милинко Иванковић. Митраљески ескадрон, са командиром и уједно замеником команданта дивизиона Душаном Карановићем, политичким комесаром Милуном Младеновићем и замеником политичког комесара Николом Поповићем, вешто је распоређен, тако да се максимално

користила ватра тешких митраљеза и спречавао сваки покушај есесоваца да иду иапред. Минобацачки ескадрон, са командиром Буром Радовићем, политичким комесаром Живком Тијанићем и замеником политичког комесара Петром Вишекруном, запосео је погодна узвишења и Минобацаче тако поставио да се голим оком могу пратити експлозије граната и њихов укупан борбени учинак.

Командно место Штаба бригаде налазило се иза ватрене линије Трећег дивизиона, на рубу једног шумарка, одакле се могао пратити развој борбе и утицати на њен ток. Уз команданта Срећка Стојадиновића и политичког комесара Карла Шумана били су њихови заменици Бошко Каралић, Буро Шајиновић, начелник штаба Стево Борота, командант позадине Алекса Вуковић и обавештајни официр Драган Булат. Нешто даље, лево од командантске осматрачнице, иза ватрених положаја били су Рајко Панић, интендант бригаде, заменици интенданта Милан Орељ, Живко Прокић, бригадни ветеринар Слободан Велимировић, начелник санитета Мирко Зорић и његов заменик Петар Павлица. Обавештајни официри Гојко Шевић и Стево Реберски, са групом искусних извиђача, обзриво су се запутили у борбени распоред непријатеља да покушају уловити такозвани живи језик и добију потпуније податке о нападачима. У близини Штаба Бригаде биле су и позадинске јединице, спремне за покрет и припомагање дивизиона и ескадрона на ватреним положајима. На челу вода за везу били су командир Радивоје Илић и делегат Данило Буха, Заштитног вода командир Лазо Рамић и делегат Мато Хуњаци, Позадинског вода командир Јово Новаковић и делегат Јово Пјевац, Пратећег вода командир Виктор Фурда и делегат Милутин Нововић.

Заменик команданта бригаде Бошко Каралић, народни херој, није имао стрпљења да борбу посматра изблиза, окренуо се команданту Стојадиновићу и шкрто изустрио да он иде право на ватрену линију. Командант је знао Каралићеву навику да стално жуди за борбеним окршајима, да се најбоље осећа кад је у стрељачком строју, међу коњаницима, да им примером покаже како се непријатељ изненађује и уништава и знао је да га не вреди задржавати, па му је пожелео све најбоље.

Есесовци нису наишли на борбени распоред Другог дивизиона, процењујући да би их то прилично коштало. Пальбу су отварали заклоњени иза сеоских кућа и штала, иза дрвећа и осталих заклона. Више су наваљивали на стрељачки строј Пр-

вог дивизиона и очигледно желели запленили оруђа Артиљеријске бригаде. Штаб прве Коњичке одлучио је да се сузбије њихова иницијатива, да се приморају да узмичу и напусте село. Налазећи се у стрељачком строју, заменик команданта бригаде Каралић допринео је да се добро ускладе садејства дивизиона и одлучно напада. Ухваћен у ватрену потковицу, батаљон есесоваца упорно се бранио на достигнутој линији и настојао да се ослободи притиска. Есесовци су понекад прелазили у мање противнападе, да осујете уклињавање одељења коњаника у њихов борбени распоред, али дочекивани су снажном ватром и приморавани да застану. Борба се најжешће распламсала када је минуло подне и очекивао се преокрет. Права лавина пушкомитраљеске, митраљеске и минобацачке ватре коњаника сручила се на непријатеља у Керештеловцу и није му дала да лако провири из заклона. Стрељачки строј Другог дивизиона, на громогласни повик команданта Билића да се незадрживо јуриша, стуштио се међу сеоске куће, убио више есесоваца и намеравао у центар села. Јуришлије су дочекиване запречном ватром пушкомитраљеза и ручних бомби. Командири ескадрона нису желели да се наступање успори, командирима водова су наређивали да се проналазе мање брањена места, непријатељ заобилази и наумљено остварује. Коњаници су се сналазили, корак по корак обазриво наступали и приближавали се циљу. Са североисточне и источне стране наступао је стрељачки строј Првог дивизиона, ојачан одељењима тешких митраљеза Првог ескадрона Трећег дивизиона и борцима Артиљеријске бригаде, смишљено се уклињавао у полукружну одбрану есесоваца и тежио да се што пре нађе ближе центру села. Есесовци су предузимали противнападе да коњанике зауставе, да их протерају на полазне положаје и повремено је долазило до критичних тренутака. Увиђајући да би узмицање испред осиног непријатеља имало теже последице и пореметило борбени план целе бригаде, политички комесар дивизиона Гојко Родић позвао је командира ескадрона Стеву Цвркала и политичког комесара Ивана Ношића и предочио им да би повлачење из села имало немиле последице, да би се стрељачки строј ескадрона нашао на чистини, изложен убитачној ватри есесоваца и не би избегао осетније губитке. Слично упозорење пренето је командирима и политичком комесару Првог ескадрона, Душану Кулибрку и Борђу Судару, са напоменом да се посебно брине о садејству и прискакању суседима у помоћ, ако се нађу очи у очи са бројнијим и надмоћ-

нијим непријатељем. Трећи дивизион, са командантом Милошем Јакшићем и политичким комесаром Пером Танкосићем, правовремено је отварао ватру и неутралисао значајне отпорне тачке непријатеља. Командир вода Лазар Мандић, предводећи групу коњаника да се трком пребаце преко издужене баште и замахну у заклон иза оближње куће, одједном је налетео на групу есесоваца којима је њихов подофицир давао упутства да прећу у противнапад и наступају у северни део села. Мандић се у трену снашао, отворио ватру из аутомата, бацио две активирани ручне бомбе, Немце ошамутио и више их убио. Њему се придружила цела група коњаника и есесовци су занавек приковани за земљу. Ликвидирањем опасних противника, водник Мандић и другови отворили су солидну брешу за улазак дубље у Крештеловац. Смело напредујући, понекад застајкујући пред силином непријатељских противнапада, стрељачки строј Другог дивизиона освојио је центар села и припемао удар да есесовце избаци изван сеоских кућа и примора их на одступање. Напади јединица Прве коњичке омогућили су да се орућа Артиљеријске бригаде извуку на сигурнија места, на нове ватрене положаје и припреме да гранатама засипају дубину непријатељског борбеног покрета.

У тренуцима кад се поверовало да ће нападачи бити савладани и натерани да беже, они су се престојили, силовито јуришали и коњанике приморавали на повлачење. Најтеже је било ескадронима Другог дивизиона, зашлим дубоко у село, засипаним ватром с чета и бокова, изложеним узастопним јуришима есесоваца који се нису обазирали на смртну опасност. Командири ескадрона Љубан Босиочић и Момчило Скакић настојали су да се извлачење из села врши поступно, да командири водова Јозо Рак, Бранко Богојевић, Душан Копривица, Мустафа Додић, Хадил Башић и Душан Масликоса држе ситуацију у рукама, да десетарима помогну да десетине штите одступницу и једна другој прискачу у помоћ. Коњаници су понегде прелазили у противјурише да нападаче збуне и унеколико одбију назад. У јуришном строју нашао се и Бошко Каралић, заменик команданта бригаде, својим борбеним држањем уливао је поверење коњаницима да ће непријатељ, без обзира на тренутну предност и увођење резервних јединица у борбу, на крају бити одбијен. У противјуришу Тодор Дурбаба усмртио је двојицу и вешто баченом ручном бомбом ранио четворицу есесоваца. Пушкомитраљезац Жарко Бујагић није

скидао око с нишаа, кратким и прецизним митраљеским рафалима оборио је више војника, а остале приморао да застају и колише тучено место. За њим нису заостајали и остали пушкомитраљесци: Вукосав Степановић, Јордан Вићентијевић, Живорад Бурић и њихови помоћници. Немце је изненадио жилав отпор коњаника из неколико кућа у западном делу села, иза њихових дебелих зидова, којима пушке и пушкомитраљези нису могли наудити. Стога су донели противтенковско оруђе, поставили га поред расцветале воћке и отворили паљбу. Куће су уздрмане експлозијама, кроз разлупане прозоре и врата покуљали су прашина и дим. Немци су се прегруписали и нападали тако да изврше неку врсту бочног обухвата, да ескадронима Другог дивизиона не дозволе да узмичу западном него северном рубу села. На тај начин кидали су ватрену потковицу коњаника и отклањали опасност за сопствени леви бок. Њихова намера је уочена и Штаб бригаде, пратећи развој изузетно жестоке борбе, одржавао је сталну везу са штабовима дивизиона и захтевао да се јединице прегрупишу да би могле, после извлачења северном, североисточном и северозападном рубу села да пређу у напад, задобију раније позиције и поново успостављеном ватреном потковицом запрете, да ће уништити нападаче. Истовремено је Штаб дивизије обавештен шта се дешава и затражено је да се један батаљон бораца хитно упути у Крешталовац да коњаницима помогне у одбијању појачаних напада непријатеља.

У тренутку кад је непријатељ мислио да ће искористити стечену предност, да ће Прву коњичку отерати према Имсовцима и даље, дивизиони су предузимали противнападе и понекад је долазило до борбе прса у прса. Са више страна чули су се повици коњаника да се јуриша и изгубљено преотима. Командири водова водили су рачуна да борци смишљено наступају, да брину о сопственим животима и олако не налећу на цеви разљућеног непријатеља. И поред опомене да се чувају, неки коњаници, у жару борбеног заноса, нису презали да се ухвате у коштац са непријатељским војницима и да их покушају задавити. У томе је одскакао десетар Илија Павловић, крупан момак, који је убио 6 есесоваца, а њиховог официра зграбио за гушу и задао му смртоносне ударце. Док се то дешавало, један есесовац је вребао из близине, пушкомитраљезом нанишанио у Илију, смртно га ранио и покушао умаћи. Пушкомитраљезац Митровић приметио је шта се дешава и дугим рафалом сасакао есесовца. Делегат вода Саво Радо-

вац повео је тројицу коњаника да се провуку поред шибља у сеоском дворишту, да зађу за леђа непријатељском митраљеском одељењу и употребе ручне бомбе. Пузећи су наступали, домогли се прокопа пуног воде и погурени потрчали. Кад су стигли десном боку немачких митраљезаца, активирали су ручне бомбе које су наизменично експлодирале, убиле нишанцију и његове помоћнике. Одељење есесоваца, распоређених у близини, на угловима двеју кућа, сасредило је ватру свога оружја на делегата Радовца и другове. Они су се припили уз стрмину прокопа и одговарали паљбом из аутомата и пушака. Есесовци су употребили ручни минобацач. Неколико граната долетело је у јаругу, експлодирало, подигло шикљаје устајале воде која је попрскала залегле коњанике. Неколико гелера исекло је Саву Радовца и крволиптање се тешко могло зауставити. Другови су га зграбили и понели са тученог места. Издахнуо је иза зида једне куће и нешто касније је однет на сеоско гробље. У спасавању рањених другова, не обазујући се на паљбу непријатељског оружја, истицао се одважни болничар Коста Стошић, деветнаестогодишњак, стално спреман да рањеника изнесе испод кише куршума, да му укаже помоћ и проговори понеку утешну реч. Стошић је понекад волео да погледа преко нишана, поготово кад рањених коњаника није било у његовој близини, да Швабама, како је узгред напомињао, загорча живот и покаже да је добар нишанција. У нападима и противнападима у Крештеловцу добро се сналазио и није допустио да неки рањени коњаник падне у руке есесовцима. Видећи да је Илија Бобар, у налету на групу гестаповца, пресечен рафалом, болничар Стошић је кренуо да га извуче у заклон, окрвављеног га спретно обухватио и понео. Призор је пратио заменик команданта бригаде Каралић, са осталим коњаницима нишанио у заклоне гестаповца, ватром из аутомата их спречавао да храбром болничару не препрече пут и куриру поред себе понављао да су млади коњаници прави хероји.

На свим правцима напада и сузбијању непријатељских противнапада у Крештеловцу, коњаници су испољавали храброст и несебичност у притицању у помоћ друговима у невољи. То се потврдило и на правцу дејства Првог дивизиона, у чијем су стрељачком строју, раме уз раме, били борци и старешине. Један од најбољих пушкомитраљезаца Зарије Кулић, кад је задржан напад есесоваца и коњаници прелазили у противнапад, рафалима је крчио пролаз у дубину села и десетини

другова помогао да лакше напредују. У близини Кулића налазио се политички комесар ескадрона Иван Носић и есесовце су заједно вребали. Група војника викала је из заклона и вребала згуду да се пребаци на подеснији ватрени положај. Троица су најпре погурени потрчали и нису одмакли далеко од заклона. Кулић је био, по обичају, прецизан у испаливању краћих рафала и есесовцима је прекинуо пут. Остали су схватили да могу лоше проћи и пречицом између сеоских кућа и преко дворишта обазриво су узмицали. Њихов подофицир није био задовољан напуштањем достигнуте линије напредовања, узвикивао је да се војници врате и крену напред, у бесу је излетео иза угла сеоске куће и постао мета пушкомитраљесца Кулића. Смртно погођен, подофицир се неприродно праћакнуо у висину, потом се затетурао и стровалио на земљу. Есесовци се нису усудили да му прискоче и да га однесу. Кулић и другови сматрали су да је то погодан тренутак да искористе извесну предност и крену напред. Неки су погнути потрчали и неозлеђени стигли да залегну за пепељаста стабла воћака. И Кулић је кренуо да се приближи непријатељу и проређује његове редове. Према устаљеној навици, есесовци су се опет регруписали и натерани строгом опоменом свога официра започели су противнапад и нагостили да неће лако, без обзира на губитке, напустити ушорено славонско село. Кулић је у трку потегао обарач пушкомитраљеза да их предухитри и одбије, али су му узвратили правим неуједначеним плотуном. Кулић је задобио више тешких рана и клонуо. У помоћ му је похитао Станко Милаковић, с намером да га склони са чистине, али је дочекан паљбом есесоваца и приморан да се потрбушке приближава. Коњаници су отварали ватру из аутомата и тако есесовце донекле ометали да не спрече Милаковића у погубљеном наступању и спашавању друга за кога није знао да ли је још жив. Повремени пљусак зрна није могао омести Милаковића да не истраје у својој намери. Застао је осетивши туп бол и неприродно се тргао. Политички комесар Ношић увидео је да се зло догодило и похитао је да рањенике склони са тученог места. Коњаници су тада, снажном ватром из расположивог оружја, штитили Бошића и рањене другове. Он је, задихан, пристигао и видео да су Кулић и Милаковић при свести, да крв липти из њихових рана и наумио их пренети у оближњи заклон. Најпре се приближио Зарији Кулићу, који је очигледно био на издисају, по навици прозборио утеху и пружио руку да га прихвати за опасач и повуче назад. У

том тренутку Бошићева лева нога бацакнула се у страну, а оштри бол доиро му је до потиљка. Изненаћен се осврнуо, приметио шикљање крви испод глежња, окрвављену ногавицу панталона и ципелу. Одмах му је било јасно да је озбиљно рањен и да се неће моћи ослонити на леву ногу. Борба се све више распламсавала и претили су смртни погоци. Комесар је згрчио рањену ногу, дланом леве руке покрио посекотину и зауставио крварење. Померио се ближе Кулићу, скривајући да је рањен, тихо га упитао како се осећа. Пушкомитраљезац, блед, са грашкама леденог зноја на лицу и челу, испрекидано је проговорио да се његов пушкомитраљез додели најхрабријем и најумешнијем коњанику у ескадрону. Затим је заћутао и глава му клонула. Ескадрон је стекао преимућство, есесовце потерао јужној страни села, а болничар и неколико коњаника прискочили су да укажу помоћ рањеном Бошићу и Милаковићу и да мртвог Кулића однесу на сеоско гробље.

После двочасовне изузетно жестоке борбе, низа јуриша и противјуриша, Првој коњичкој је стигло појачање, један батаљон бораца Четврте крајишке ударне бригаде. Они су кренули, раме уз раме са коњаницима, да непријатеља протерају и отклоне још увек присутну опасност од удара у лећа јединицама Шесте личке пролетерске и Пете крајишке ударне дивизије, које су се повукле преко Илове и стабилизовале фронт на њеној левој обали. Осокољени појачањем, коњаници су незадрживо кренули напред и сатирали све пред собом. Есесовци су увидели да неће лако издржати, тактички се умешно повлачили и бринули да не буду опкољени. Неколико их је убијено на јужном излазу из Крештеловца, а остали су трком, штитећи један другоме одступницу, бежали према полазним положајима. За њима је уследило упорно гоњење коњаника и батаљона бораца Четврте крајишке. На простору западно од Уљаника непријатељска артиљерија се чешће јављала и ометала наступање коњаника, чиме је олакшавала повлачење сопственим јединицама. Гранате су доста прецизно налазиле циљеве и експлозијама постизале тешко пролазне препреке. Делегат вода, Данило Торбица, прозрео је да су есесовци, вероватно, оставили неког војника, са радио-станицом, у некој кући или заклону у околини и решио је да то провери. Позвао је тројицу младих коњаника Слободана Бољановића, Бранка Митровића и Александра Стојановића да се запуте једној осамљеној кући и штали да их претресу. Четворка је ишла с

оружјем на готовс. На улазу на таван штале, препун сена, биле су наслоњене мердевине и није требало много мудрости да се претпостави да се тамо неко попео. Торбица је закорачио уз мердевине, а напуњени аутомат истурио према таванском улазу. Бољановић, Митровић и Стојановић заузели су заклоне у близини и нанишанили у таван штале. Торбица је закрилио улаз, одједном се видљиво тргао и повиком обелоданио да је открио непријатељске војнике. У помоћ му је притрчао Слободан Бољановић и заједно су истерали са тавана 3 есесовца са радио-станицом и осталом опремом. Одважна четворка коњаника одвела је заробљенике Стеви Реберском, обавештајном официру, да их саслуша и добије драгоцене податке. Тек у 20 сати Штаб бригаде је добио наређење да коњаници препусте положаје личким пролетерима и да се повуку у Имсовце да мало одахну. У занимљивом извештају и запажању о борби у рејону Крештеловца констатовано је поред осталог, и следеће: »У овим борбама непријатељски губици су огромни из чега се види колику је важност придавао намењеном продору и угрожавању наших позадинских делова. Непријатељски губици износе 50 мртвих и око 30 рањених. Међу мртвима и 2 официра. Наши губици: 11 мртвих, 1 нестао, 23 рањена.

За ову борбу и улогу Коњичке бригаде у оваквом изванредном и деликатном моменту може да се каже да су овакве операције по својој брзини извођења и жестини специјално намењене да их решавају коњаничке јединице.

Најочигледније показује вредност у оваквим моментима брзина с којом коњица располаже, а поготово ако је аутоматски добро наоружана онда је и ватрена моћ огромна и за непријатеља изненађујућа.

У овој борби истакли су се својом храброшћу и умешношћу у руковођењу јединицом друг мајор Бошко Каралић, народни херој, чија појава у првој ватреној линији међу борцима ствара највећу храброст и поверење. Поред њега истакли су се други: Скакић Момчило, Босиочић Лзубан, Цвркаљ Стево, Рак Јозо, Дурбаба Тодор, Дамјановић Мирко, Бујанић Жарко, Степановић Вукосав, Вићентијевић Јордан и Бурић Живорад који су наредбом Штаба бригаде похваљени и предложени за одликовања. .. «²⁸⁾

²⁸⁾ Војноисторијски институт, број решстра 6-1/4, кутија 261.

НА ПОЛОЖАЈУ ИЗМЕЂУ ДВЕ ДИВИЗИЈЕ

У Имсовцима и околии коњаници су се кратко задржали, неколико часова одспавали и добили нешто куване хране. Многи су били тужни, нерасположени за разговоре и пошалице, због смрти 11 другова које су сахранили уз војничке почасти и опроштајне говоре, на сеоском гробљу у Крештеловцу.

Ноћу, 29. априла, Штаб бригаде примио је наређење Штаба Шесте личке пролетерске дивизије да Бригада ујутру напусти Имсовце и крене према Стражанцу да поседне нове положаје. Штабови дивизиона и команде ескадрона одмах су упознати шта предстоји и започеле су припреме за покрет. Снени коњаници изводили су коње из штала, причвршћивали им седла на лењима и чекали команду да крену.

Бригада је правовремено домарширала у Стражанац и уследило је извићање терена. Штаб бригаде у целости је сагледао борбени распоред суседа, с њима успоставио везу и предузео мере да коњаници поседну и бране, у случају потребе, свој део фронта. Трећи дивизион је распоређен западно од Стражанца, са задатком да тешке митраљезе, лаке и тешке минобацаче постави тако да се њихова ватра, у случају непријатељског напада, на време и ефикасно искористи. Командири ескадрона Душан Карановић и Буро Радовић и политички комесари Милун Младеновић и Живко Тијанић посебно су упозорени од команданта дивизиона Милоша Јакшића и политичког комесара Пере Танкосића да организују дубинска извићања према шуми Црном лугу и реци Илови. У томе послу знатну улогу имао је Милорад Малетић, обавештајни официр дивизиона и група одабраних извиђача. Први ескадрон Првог дивизиона непосредно се распоредио на међупростору споја између јединица Шесте личке и Пете крајишке дивизије. Други дивизион задржан је у бригадној резерви.

На новим положајима владало је неко злослутно затишје које није пријало већини коњаника, навиклих, нарочито у последње време, да се упуштају у жестоке окршаје. Неки су чак гунђали зашто се чами испред непријатеља и шта се чека кад је све јасно. Командири водова смиривали су најжустрије и понекад изговарали ону народну изреку да пре зоре не може сванути. Било је очигледно да је непријатељ, макар и делимично, остварио своју замисао и јединице Прве југословенске армије задржао у наступању преко реке Илове и дубље у ње-

гову позадину. Тренутно затишје могло се тумачити и тако да права бура тек следи. Коњаници су то прижељкивали, њихова извиђачка одељења одлазила су до реке, прикупљала податке о непријатељу и враћала се, како су то извиђачи умели рећи кад се не сукобе са непријатељем, неогарављених цеви оружја и без улова такозваног живог језика.

У преподневним часовима, 30. априла, Штаб бригаде неочекивано је примио наређење Штаба Прве армије, број 161, да Прва коњичка напусти положаје у рејону Стражанца и да крене у Подбар и Батињане. Било је то удаљавање од линије фронта, без икаквог објашњења зашто се то чини. Ескадрони су одмах повучени са положаја, коњаницима и коњима омогућено је да се нахране и припреме за покрет. У Штабу бригаде, без обзира што се ишло иза борбене линије, детаљно је разрађен, у сарадњи са командантима дивизиона, план маршруте, начин обезбеђења и размештаја јединица на новој просторији. Одређена је претходница, а коначари је требало да крену раније и припреме просторије за смештај бораца и коња.

Покрет је уследио после ручка. Уз пут није било никаквих сметњи и поремећаја у дивизионским маршевским колонама. У ходу се размишљало о прослави Првог маја, међународног празника рада, у чему су политички комесари и њихови заменици имали незаменљиву улогу.

У Подбору и Батињанима коњаницима се указала прилика, после скоро месец дана тешких борби и маршева, да се нешто дуже одморе и опораве. Предах је започео слављенички, пригодним говорима, извођењем културно-забавног програма посвећеног Првом мају, оживљавањем успомена на борбу радничке класе у целом свету за ослобођење од тлачитеља и експлоататора. Саопштене су и наредбе штабова дивизиона, заправо похвале најбољим борцима и старешинама који су се највише истакли у једномесечним жестокиим окршајима. У сачуваној наредби, број 5, Штаб Другог дивизиона похваљује борце и руководиоце који су највише допринели извршењу борбених задатака, неустрашиво се борили против мрског непријатеља и сејали смрт у његовим редовима. У наредби - похвали - поменута су следећа имена: Момчило Скакић, командир ескадрона, Љубомир Босиочић, командир ескадрона, Мустафа Дадић, командир вода, Петар Раонић, заменик комесара ескадрона, Буро Видојевић, политички комесар ескадрона, Мирко Дамјановић, заменик командира ескадрона, Јозо

Рак, командир вода, Буро Петришић, командир одељења, Миленко Стевановић, командир одељења, Адил Башић, командир одељења, Момчило Јанковић, пушкомитраљезац, Јован Адамовић, пушкомитраљезац, Душан Богојевић, пушкомитраљезац, Жарко Бујагић, пушкомитраљезац, Вукосав Степановић, пушкомитраљезац, Добривоје Величковић, митраљезац, Јордан Вићентијевић, митраљезац, Драгољуб Којадиновић, пушкомитраљезац и Живорад Бурић, пушкомитраљезац.

На крају похвале је констатовано да је већина пушкомитраљезаца и митраљезаца била лакше или теже рањена, али да ни један није дозволио да његово оружје, доспе непријатељу у руке. Они су и рањени улагали крајње напоре, пушкомитраљезе и митраљезе препуштали својим помоћницима, тражили да их вешто користе у осипању паљбе на непријатеља. Њихова порука је узорно извршавана. У то су се могли уверити када су се још незацељених рана враћали у јединице и сазнали да су њихови заменици чинили праве подвиге.

Скоро петодневни предах у Подбору и Батињанима омогућио је Штабу бригаде, штабовима дивизиона и командама ескадрона да се изврше, поред осталог, нешто темељније анализе минулих борби, укаже на добре и лоше стране да би јединице припремљеније кренуле у наредне окршаје. У ескадронима и водовима је вршена војна и политичка обука, чишћено је оружје и опрема. Коњаници су имали прилике да нешто више времена посвете личној хигијени, прању веша и чишћењу униформи. И коњи су добро храњени, чешагијани и дотеравани. Некима су ошишане гриве и репови. Бригадни ветеринар је извршио, уз помоћ ветеринарских болничара, детаљан преглед скоро свих коња и нашао, на своје изненађење, да немају убоја од седала и самара, да нема трага опасним болештинама - сакагији, ждребећаку и осталима. На крају је задовољан закључио да је здравље коња такво да парадно могу умарширати у Загреб. Командант позадине Алекса Вуковић, слушајући ретко расположеног ветеринара Велимировића, мало је саркастично приметио да Немци и усташе неће олако испустити Загреб, да ће бити тешких уличних борби и јуриша.